

Հարգելի՛ ընթերցող,

Արցախի Երիտասարդ Գիտնականների և Մասնագետների Միավորման (ԱԵԳՄՄ) նախագիծ հանդիսացող **Արցախի Էլեկտրոնային Գրադարանի** կայքում տեղադրվում են Արցախի վերաբերյալ գիտավերլուծական, ճանաչողական և գեղարվեստական նյութեր՝ հայերեն, ռուսերեն և անգլերեն լեզուներով: Նյութերը կարող եք ներբեռնել ԱՆՎՃԱՐ:

Էլեկտրոնային գրադարանի նյութերն այլ կայքերում տեղադրելու համար պետք է ստանալ ԱԵԳՄՄ-ի թույլտվությունը և նշել անհրաժեշտ տվյալները:

Շնորհակալություն ենք հայտնում բոլոր հեղինակներին և հրատարակիչներին՝ աշխատանքների էլեկտրոնային տարբերակները կայքում տեղադրելու թույլտվության համար:

Уважаемый читатель!

На сайте **Электронной библиотеки Арцаха**, являющейся проектом **Объединения Молодых Учёных и Специалистов Арцаха (ОМУСА)**, размещаются научно-аналитические, познавательные и художественные материалы об Арцахе на армянском, русском и английском языках. Материалы можете скачать БЕСПЛАТНО.

Для того, чтобы размещать любой материал Электронной библиотеки на другом сайте, вы должны сначала получить разрешение ОМУСА и указать необходимые данные.

Мы благодарим всех авторов и издателей за разрешение размещать электронные версии своих работ на этом сайте.

Dear reader,

The Union of Young Scientists and Specialists of Artsakh (UYSSA) presents its project - **Artsakh E-Library** website, where you can find and download for FREE scientific and research, cognitive and literary materials on Artsakh in Armenian, Russian and English languages.

If re-using any material from our site you have first to get the UYSSA approval and specify the required data.

We thank all the authors and publishers for giving permission to place the electronic versions of their works on this website.

Մեր տվյալները – Наши контакты - Our contacts

Site: <http://artsakhib.am/>

E-mail: info@artsakhib.am

Facebook: <https://www.facebook.com/www.artsakhib.am/>

ВКонтакте: <https://vk.com/artsakhiblibrary>

Twitter: <https://twitter.com/ArtsakhELibrary>

ՀՀ ՍՊՈՐՏԻ ԵՎ
ԵՐԻՏԱՍԱՐԴՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՐՑԵՐԻ ՆԱԽԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

ԵՐԵՎԱՆԻ
ՊԵՏԱԿԱՆ
ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ

«ՉԱՆԳԵՉՈՒԻԻ
ՊՂՆՁԱՄՈՒԲԳԵՆԱՅԻՆ
ԿՈՄԲԻՆԱՏ» ՓԲԸ

ԱՐՑԱԽԻ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ
ԳԻՏՆԱԿԱՆՆԵՐԻ ԵՎ ՄԱՍՆԱԳԵՏՆԵՐԻ
ՄԻԱՎՈՐՈՒՄ (ԱԵԳՄՄ)

ԳԻՏԱԿԱՆ ԱՐՑԱԽ

SCIENTIFIC
ARTSAKH

НАУЧНЫЙ
АРЦАХ

№ 1, 2018

Հիմնադիր – Founder – Учредитель:
ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՍՈՒՍԱՐԱՆ (ԵՊՀ)
YEREVAN STATE UNIVERSITY (YSU)
ЕРЕВАНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ (ЕГУ)
www.y-su.am

Հրատարակիչ – Publisher - Издатель:
ԱՐՅԱԽԻ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ ԳԻՏՆԱԿԱՆՆԵՐԻ ԵՎ ՄԱՍՆԱԳԵՏՆԵՐԻ ՄԻԱԿՈՐՈՒՄ (ԱԵԳՄՍ)
UNION OF YOUNG SCIENTISTS AND SPECIALISTS OF ARTSAKH (UYSSA)
ОБЪЕДИНЕНИЕ МОЛОДЫХ УЧЁНЫХ И СПЕЦИАЛИСТОВ АРЦАХА (ОМУСА)
www.aegmm.org

ԳԻՏԱԿԱՆ ԱՐՅԱԽ

SCIENTIFIC ARTSAKH

НАУЧНЫЙ АРЦАХ

№1, 2018

*Նվիրվում է Հայաստանի առաջին Հանրապետության 100-րդ, Արցախյան շարժման 30-րդ ու
Էրեբունի-Երևանի հիմնադրման 2800-րդ ամյակներին*

*Dedicated to the 100th anniversary of the First Republic of Armenia, the 30th anniversary
of the Artsakh movement and the 2800th anniversary of the founding of Erebuni-Yerevan*

*Посвящается 100-летию Первой Республики Армения, 30-летию Арцахского движения и
2800-летию основания Эребуни-Ереван*

ԱԵԳՄՍ – UYSSA – ОМУСА
ԵՐԵՎԱՆ – YEREVAN – ЕРЕВАН
2018

*Չրատարակության Է երաշխավորվել Երևանի պետական Չամալսարանի գիտական խորհրդի թիվ 2/8.8 առ 29.11.2018թ. որոշմամբ
 Рекомендовано к публикации решением учёного совета №2/8.8
 от 29.11.2018г. Ереванского государственного университета
 Recommended for publication by the Yerevan State University
 Academic Council Decision №2/8.8 of November 29, 2018*

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ ԽՈՐՀՈՐԴ

Նախագահ՝ ԵՊՉ ռեկտոր, ԳԱԱ թղթակից անդամ, պատմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
Արամ ՄԻՍՈՆՅԱՆ

Անդամներ՝

ԱՎԱԳՅԱՆ Արծրուն, բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
 ԱՎԱՆԵՍՅԱՆ Չրանտ, հոգեբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
 ԲԱԲԱՅԱՆ Դավիթ, պատմական գիտությունների դոկտոր, դոցենտ
 ԲԱԼԱՅԱՆ Վահրամ, պատմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
 ԳԱԼՍՏՅԱՆ Խաչիկ, քաղաքական գիտությունների դոկտոր, դոցենտ
 ԳՅՈՒԼԱՄԻՐՅԱՆ Զուլիխան, մանկավարժական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
 ԳՐՈՒՉԴԵՎ Վլադիսլավ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (Կոստրոմա, ՌԴ)
 ԴԱՆԻԵԼՅԱՆ Գևորգ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
 ԵՂԻԱԶԱՐՅԱՆ Արման, պատմական գիտությունների դոկտոր, դոցենտ
 ԺԵՅՄՈ Մարտիկ, քաղաքական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (Օլշտին, Լեհաստան)
 ԼԱՊԵՎԿԱ Վալենտինա, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (Մոսկվա, ՌԴ)
 ԼՈՒԽՏԵՐՅԱՆԴՏ Օտտո, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (Չամբուրգ, Գերմանիա)
 ՉՈՎՍԵՓՅԱՆ Մուշեղ, բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
 ՂԱԶԻՆՅԱՆ Գագիկ, ԳԱԱ ակադեմիկոս, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր,
 ՄԱՐԿՈՍՅԱՆ Աշոտ, տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր
 ՄԻՆԱՅԱՆ Էդիկ, պատմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
 ՆԵՐՍԻՍՅԱՆ Կարեն, տնտեսագիտության թեկնածու, դոցենտ
 ՍԱՐԳՅԱՆ Չայկ, տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր
 ՎԱՍԿՈՎ Մաքսիմ, սոցիոլոգիական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (Դոնի Ռոստով, ՌԴ)
 ԶԵՌՅԱՆ Գարիկ, քաղաքական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
 ԶՈՂԱՐՅԱՆ Տիգրան, քաղաքական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

Գլխավոր խմբագիր՝ իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ **Ավետիք ԳԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ**

Գիտական Արցախ, №1, 2018, Երևան, «ԱԵԳՄՍ» հրատ., 2018, 448 էջ:
 Scientific Artsakh, №1, 2018, Yerevan, «UYSSA» publ., 2018, 448 pages.
 Научный Арцах, №1, 2018, Ереван, Изд. «ОМУСА», 2018, 448 страниц.

«Գիտական Արցախ» պարբերականի 1-ին համարում տեղ են գտել հայկական արդի հիմնախնդիրներից մեկի՝ պետականության վերաբերյալ Չայաստանը, Արցախը, Ամերիկայի Միացյալ Նահանգները, Գերմանիան, Լեհաստանը և Բելառուսը ներկայացնող հեղինակների գիտական աշխատանքները:

Գիտական պարբերականում գետեղված են նաև Արցախի երիտասարդ գիտնականների և մասնագետների միավորման ու Երևանի պետական համալսարանի կողմից 2018թ. սեպտեմբերի 13-16-ը Ստեփանակերտում համատեղ կազմակերպված «Չայոց պետականության անցյալը, ներկան ու ապագան» 3-րդ միջազգային երիտասարդական գիտաժողովի լավագույն գիտական հոդվածները:

The first issue of «Scientific Artsakh» journal comprises the scientific works of authors from Armenia, Artsakh, the United States of America, Germany, Poland and Belarus on one of the most urgent problems for Armenians – the statehood. The publication also contains the best scientific articles of the 3rd international youth scientific conference «The past, present and future of the Armenian statehood», jointly organized by the Union of Young Scientists and Specialists of Artsakh and Yerevan State University on September 13-16, 2018 in Stepanakert.

В первом номере журнала «Научный Арцах» нашли место научные работы авторов из Армении, Арцаха, Соединенных Штатов Америки, Германии, Польши и Беларуси по одной из актуальных для армян проблем – государственности.

В издании размещены также лучшие научные статьи 3-ей международной молодежной научной конференции «Прошлое, настоящее и будущее Армянской государственности», совместно организованной Объединением молодых учёных и специалистов Арцаха и Ереванским государственным университетом 13-16 сентября 2018 года в Степанакерте.

EDITORIAL COUNCIL

Chairman: Aram SIMONYAN, Rector of YSU, NAS RA Associate Member, Doctor of History, Professor

Members:

AVAGYAN Artsrun, Doctor of Philology, Professor
 AVANESYAN Hrant, Doctor of Psychology, Professor
 BABAYAN David, Doctor of History, Associate Professor
 BALAYAN Vahram, Doctor of History, Professor
 DANIELYAN Gevorg, Doctor of Law, Professor
 GALSTYAN Khachik, Doctor of Political Sciences, Associate Professor
 GHAZINYAN Gagik, Academician of NAS RA, Doctor of Law, Professor
 GRUZDEV Vladislav, Doctor of Law, Professor (Kostroma, Russia)
 GYULAMIRYAN Julieta, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
 HOVSEPYAN Moushegh, Doctor of Philology, Professor
 KERYAN Garik, Doctor of Political Sciences, Professor
 KOCHARYAN Tigran, Doctor of Political Sciences, Professor
 LAPAEVA Valentina, Doctor of Law, Professor (Moscow, Russia)
 LUCHTERHANDT Otto, Doctor of Law, Professor (Hamburg, Germany)
 MARKOSYAN Ashot, Doctor of Economic Sciences, Professor
 MINASYAN Edik, Doctor of History, Professor
 NERSISYAN Karen, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
 SARGSYAN Hayk, Doctor of Economic Sciences, Professor
 VASKOV Maksim, Doctor of Sociology, Professor (Rostov-on-Don, Russia)
 YEGHIAZARYAN Arman, Doctor of History, Associate Professor
 ZEJMO Marek, Doctor of Political Sciences, Professor (Olsztyn, Poland)

Editor-in-Chief: Avetik HARUTYUNYAN, Candidate of Law, Associate Professor

РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ

Председатель: ректор ЕГУ, член-корреспондент НАН Республики Армения, доктор исторических наук, профессор **Арам СИМОНЯН**

Члены:

АВАԿՅԱՆ Արժրուն, доктор филологических наук, профессор
 АВАՆԵՏՅԱՆ Գրանտ, доктор психологических наук, профессор
 ԲԱԲԱՅԱՆ Դավիդ, доктор исторических наук, доцент
 ԲԱԼԱՅԱՆ Վահրամ, доктор исторических наук, профессор
 ՎԱՏՅԿՈՎ Մաքսիմ, доктор социологических наук, профессор (Ростов-на-Дону, Россия)
 ԳԱԼՏՅԱՆ Խաչիկ, доктор политических наук, доцент
 ԳՐԱԶԴԵՎ Վլадислав, доктор юридических наук, профессор (Кострома, Россия)
 ԳՅՍԼԱՄԻՐՅԱՆ Ժուլյետտա, доктор педагогических наук, профессор
 ԴԱՆԻԵԼՅԱՆ Գեվորգ, доктор юридических наук, профессор
 ԵԳԻԱԶԱՐՅԱՆ Արման, доктор исторических наук, доцент
 ԶԵՅԻՄՈ Մարեկ, доктор политических наук, профессор (Ольштын, Польша)
 ԿԱԶԻՆՅԱՆ Գաօիկ, академик НАН РА, доктор юридических наук, профессор
 ԿԵՐՅԱՆ Գարիկ, доктор политических наук, профессор
 ԿՕՇԱՐՅԱՆ Կիգրան, доктор политических наук, профессор
 ԼԱՔԱԵՎԱ Վալենտինա, доктор юридических наук, профессор (Москва, Россия)
 ԼՅՈՒՒՏԵՐՔԱՆԴՏ Օտտո, доктор юридических наук, профессор (Гамбург, Германия)
 ՄԱՐԿՕՏՅԱՆ Աշոտ, доктор экономических наук, профессор
 ՄԻՆԱՏՅԱՆ Էդիկ, доктор исторических наук, профессор
 ՆԵՐՏԻՏՅԱՆ Կարեն, кандидат экономических наук, доцент
 ՕՎՏԵՔՅԱՆ Մուշեղ, доктор филологических наук, профессор
 ՏԱՐԳՏՅԱՆ Գայկ, доктор экономических наук, профессор

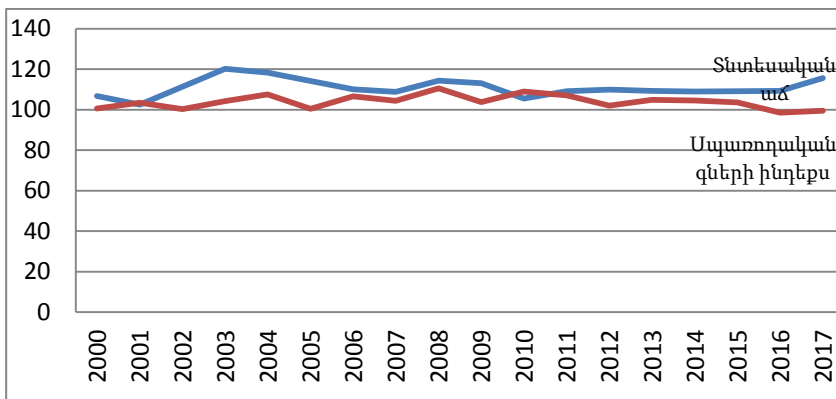
Главный редактор: кандидат юридических наук, доцент **Аветик АРУТЮНЯН**

*Տպագրվում է ՀՀ սպորտի և երիտասարդության հարցերի նախարարության աջակցությամբ
 Is published with the support of the Ministry of Sport and Youth Affairs of the Republic of Armenia
 Публикуется при поддержке Министерства спорта и по делам молодежи Республики Армения*

ԱՐՑԱԽԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՏՆՏԵՍՈՒԹՅԱՆ ՁԵՌՔԲԵՐՈՒՄՆԵՐՆ ՈՒ ԱՐԴԻ ՄԱՐՏԱՀՐԱՎԵՐՆԵՐԸ

ԵՎԳԵՆՅԱ ՀԱՅՐԻՅԱՆ

Անկախության հռչակումից ի վեր Արցախի Հանրապետությունում իրականացվել են մի շարք բարեփոխումներ տնտեսության բոլոր ճյուղերում: ՀՀ-ում իրականացված բարեփոխումների փորձի հիման վրա ԱՀ-ում իրականացված բարեփոխումները ուղղված էին հարկային համակարգի ձևավորմանը, բյուջետային հարաբերությունների կարգավորմանը, բանկային համակարգի ձևավորմանն ու կայացմանը: Արդյունքում, ԱՀ տնտեսությունը կարողացավ հաղթահարել հետպատերազմյան ժամանակաշրջանին բնորոշ խոչընդոտներն ու դժվարությունները և անցնել կայուն զարգացման շրջան:

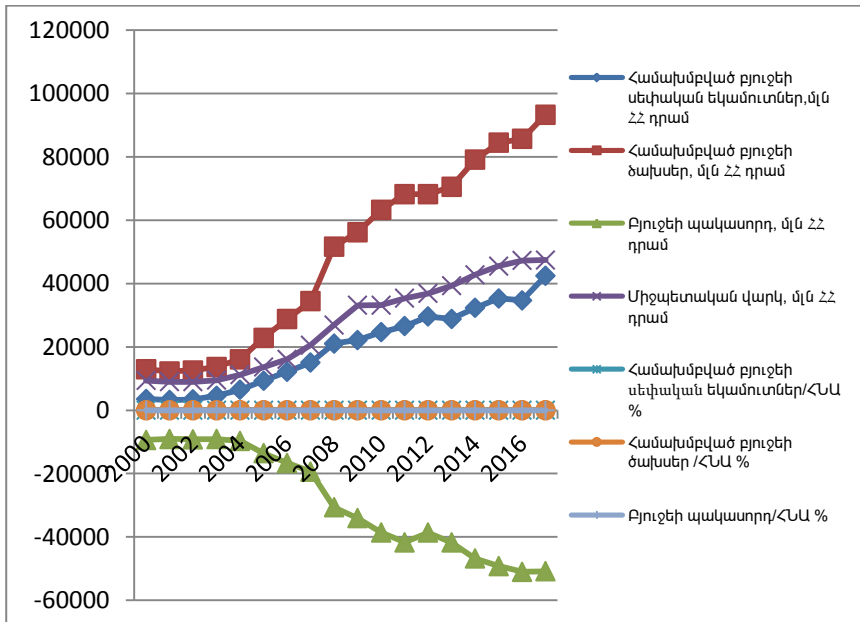
Գծապատկեր 1. Տնտեսական աճի և սպառողական գների ինդեքսի դինամիկան 2000-2017թթ.¹

2000-2017թթ ԱՀ-ում տնտեսական աճի միջին տեմպը կազմել է 10,9 տոկոս՝ գնաճի ցուցանիշի 3.9 տոկոսի պայմաններում: Ենթադրյալ ժամանակահատվածում տնտեսական աճի տեմպը գերազանցում էր տնտեսության մեջ արձանագրված սպառողական ապրանքների գների ինդեքսի ցուցանիշին, բացառությամբ 2008 թվականի, որը պայմանավորված էր ֆինանսատնտեսական ճգնաժամի բացասական արդյունքներով: 2000-2017թթ տնտեսական աճն իր առավելագույն դրսևորումն ունեցավ 2003 թվականին՝ արձանագրելով 20.2%, իսկ 2017 թվականին տնտեսական աճը վերջին տասը տարիների կտրվածքով իր առավելագույն դրսևորումն ունեցավ՝ արձանագրելով 15.6%՝ 0.5 տոկոս գնանկման պայմաններում:

Արցախի Հանրապետության տնտեսության զարգացման տեսանկյունից կարևոր էր ինքնուրույն բյուջետային հարաբերությունների կարգավորման իրավական դաշտի ձևավորումն ու կայացումը: Հիմք ընդունելով ՀՀ-ում բյուջետային ոլորտում իրականացված բարեփոխումները, հանրապետությունում ձևավորվեց երկաստիճան բյուջետային համակարգ, ընդունվեցին բյուջետային հարաբերությունները կարգավորող հիմնական օրենսդրական ակտերը:

¹ www.stat-nkr.am, տարեգրքեր

Օբյեկտիվ պատճառներով, մասնավորապես պատերազմից հետո անհրաժեշտ ծախսերի իրականացման անհրաժեշտությամբ և սեփական եկամուտների անհրաժեշտ չափի ապահովման անհնարինությամբ պայմանավորված, ԱՀ-ում ձևավորվեց դեֆիցիտային բյուջե, ինչի պատճառով ՀՀ կառավարության կողմից յուրաքանչյուր տարի ԱՀ տնտեսությանն է տրամադրվում այսպես կոչված անվերադարձ «միջպետական վարկ»: Արդյունքում, ԱՀ բյուջետային հարաբերությունների հիմնական առանձնահատկությունը կայանում է նրանում, որ ԱՀ բյուջեն մեծապես կախված է ՀՀ կողմից տրամադրվող միջպետական վարկից, ուստի հարկաբյուջետային քաղաքականությունը ԱՀ-ում իրականացվում է ՀՀ-ում նույն քաղաքականության սկզբունքների հետ համահունչ: Հարկային քաղաքականության իրականացման առանձնահատկության տեսանկյունից հարկ է ընդգծել, որ ԱՀ ներմուծվող ապրանքներից գանձվող հարկերը վճարվում են ՀՀ բյուջե՝ մաքսային սահման չունենալու պատճառով:

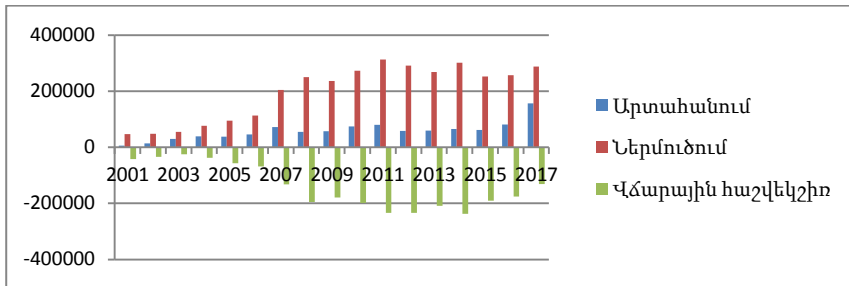
Գծապատկեր 2. ԱՀ Համախմբված բյուջեի ցուցանիշները 2000-2017թթ¹

2000-2017թթ ընկած ժամանակահատվածում ԱՀ համախմբված բյուջեի սեփական եկամուտներն աճել են մոտ 12 անգամ, ծախսերը աճել են 7.2 անգամ, իսկ բյուջեի պակասորդը՝ 5.4 անգամ: Նշված ժամանակահատվածում տնտեսական աճի բարձր ցուցանիշների ապահովման արդյունքում ԱՀ համախմբված բյուջեի սեփական եկամուտների աճի հավելյալի տեմպերը գերազանցել են համախմբված բյուջեի ծախսերի հավելյալի տեմպերը, ինչի արդյունքում նաև միջպետական վարկի հավելյալի տեմպերը: 2000-2017թթ ընկած ժամանակահատվածում ԱՀ համախմբված բյուջեի սեփական եկամուտներ/ՀՆԱ հարաբերակցությունը ցուցանիշը տատանվել էր 12,9-ից 24,1 տոկոսի միջակայքում: Նշված ցուցանիշն իր առավելագույն չափն արձանագրել է 2008 թվականին, որը պայմանավորված էր տվյալ տարում բյուջետային սեփական եկամուտների՝ նախորդ տարվա համեմատ

¹ www.stat-nkr.am/տարեգրքեր

բարձր աճի տեմպով: 2008 թվականից սկսած տվյալ ցուցանիշը կայուն տեմպով նվազման դինամիկա է արձանագրել և 2017 թվականին կազմել 15,6 տոկոս, որը պայմանավորված էր ՀՆԱ-ի աճի առաջանցիկ տեմպերի ապահովմամբ համախմբված բյուջեի սեփական եկամուտների աճի տեմպերի նկատմամբ: Դինամիկայի տեսանկյունից նույն վարքագիծն են դրսևորել նաև ԱՀ համախմբված բյուջեի ծախսեր/ՀՆԱ և ԱՀ համախմբված բյուջեի պակասորդ/ՀՆԱ ցուցանիշները:

Ինչպես ՀՀ-ում, այնպես էլ ԱՀ-ում վճարային հաշվեկշիռը 2000-2017թթ ընդհանրվել էր բացասական ուղղությամբ, ներմուծման ծավալները գերազանցում էին արտահանման ծավալներին:

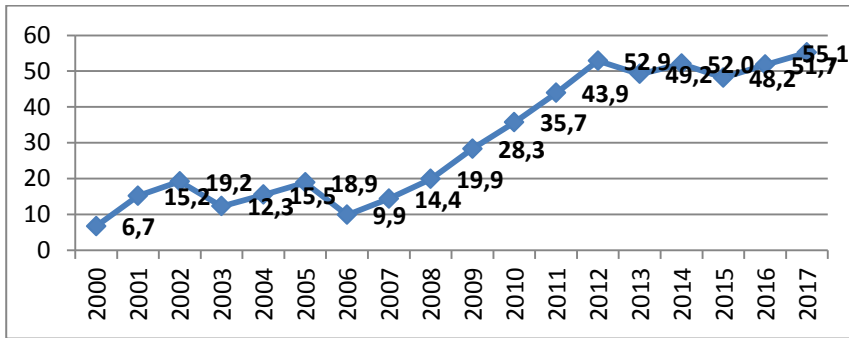
Գծապատկեր 3. Արտահանման և ներմուծման դինամիկան ԱՀ-ում 2001-2017թթ. ¹

2001-2017թթ ընկած ժամանակահատվածում արտահանման ծավալները աճել են գրեթե 28 անգամ իսկ ներմուծման ծավալները՝ 6 անգամ: Վերջին տարիներին ԱՀ տնտեսությունում արձանագրված կարևոր ձեռքբերումներից կարելի է համարել այն հանգամանքը, որ սկսած 2014 թվականից ԱՀ-ում արտահանման ծավալների աճի տեմպերը գերազանցել են ներմուծման աճի տեմպերին: Արդյունքում ԱՀ-ում հնարավորություն է ստեղծվում աստիճանաբար մեղմել վճարային հաշվեկշռի բացասական ճեղքվածքը: Եթե 2001 թվականին արտահանման հակվածությունը կազմում էր ընդամենը 10 տոկոս, ապա 2017 թվականին այն կազմել էր 35 տոկոս: Արտահանման կառուցվածքում նշված ժամանակահատվածում նույնպես դրական տեղաշարժեր են նկատվում: Չնայած այն հանգամանքին, որ արտահանման կառուցվածքում դեռևս մեծ տեսակարար կշիռ են զբաղեցնում հանքահումքային ապրանքները, սակայն վերջին տարիներին պատրաստի արտադրանքի տեսակարար կշռի ավելացման աճի տեմպը գերազանցել է հանքահումքային ապրանքների տեսակարար կշռին: Արդյունքում, պատրաստի արտադրանքի տեսակարար կշռի ավելացումը արտահանման կառուցվածքում դրական ազդեցություն կունենա ԱՀ տնտեսության զարգացման վրա:

ԱՀ տնտեսության զարգացման գործում առանձնակի և կարևոր դեր ունեցավ բանկային համակարգը, վերջինիս կողմից տնտեսությանը ներարկված վարկային ռեսուրսները արդյունավետ ազդեցություն ունեցան ԱՀ-ում տնտեսական աճի բարձր տեմպերի արձանագրման գործընթացում: ԱՀ բանկային համակարգը հանդիսանում է ՀՀ բանկային համակարգի բաղկացուցիչ տարրը և վերջինս կարգավորվում է ՀՀ ԿԲ կողմից: Կարևոր է դիտարկել նաև այն հանգամանքը, որ ԱՀ-ն իր սոցիալ-տնտեսական բնութագրերով համարելի է ՀՀ ոչ մեծ մարզերին՝ բնակչության թիվը

¹ www.stat-nkr.am/տարեգրքեր

կազմում է ՀՀ բնակչության 5 տոկոսը, ՀՆԱ-ի ծավալները ևս կազմում են ՀՀ ՀՆԱ-ի 5 տոկոսը, իսկ բյուջեի եկամուտները (ներառյալ պաշտոնական տրանսֆերները, հիմնականում ՀՀ բյուջեից) շուրջ 7 տոկոսը, ապա ԱՀ ֆինանսական հատվածի բնութագրերը դրամաշրջանառության ծավալներից մինչ տարբեր աղբյուրներից ֆինանսական հոսքերը, այդ թվում ՀՀ պետական բյուջեից ֆինանսավորումը և ԱՀ տնտեսության տարբեր հատվածներ ներդրումների ծավալները առանձնանում են սվեդի բարձր ցուցանիշներով:

Գծապատկեր 4. Վարկային ներդրումներ/ՀՆԱ հարաբերակցությունը ԱՀ-ում 2000-2017թթ.¹

Վարկային ներդրումները ԱՀ-ում 2000-2017թթ ընկած ժամանակահատվածում աճել են գրեթե 97 անգամ: 2017 թվականին ԱՀ-ում վարկային ներդրումները կազմել են 150 մլրդ ՀՀ դրամ: Վարկային ներդրումներ/ ՀՆԱ ցուցանիշը ԱՀ-ում 6,7 տոկոսից աճել է մինչև 55,1 տոկոս 2017 թվականին: Նշված ցուցանիշի աճին զուհահեռ վարկային ներդրումների կառուցվածքում դեռևս գերակշռում են այլ ճյուղերը, վերջինիս մեջ գերակշռում են սպառողական և հիփոթեքային վարկերը, ինչը փաստում է, որ վարկային ներդրումների մեծ մասը ուղղվում է սպառմանը :

Անկախության հռչակումից ի վեր ԱՀ-ում իրականացված տնտեսական բերափոխումները կրում են շարունակական բնույթ: Դրա ապացույցն են հանդիսանում ԱՀ տնտեսությունում արձանագրված բարձր տնտեսական աճի տեմպերը: Սակայն, չնայած իրականացվող բարեփոխումներին ԱՀ-ում դեռևս առկա բազում չլուծված հիմնախնդիրներ և ԱՀ տնտեսության առջև առկա են բազմաբնույթ մարտահրավերներ:

ԱՀ տնտեսության զարգացմանը խոչընդոտող հիմնական գործոնը, բնականաբար ԱՀ միջազգայնորեն չճանաչված լինելու հանգամանքն է, վերջինիս լուծումը կդառնա ԱՀ տնտեսության զարգացման համար բազմաթիվ հնարավորությունների օգտագործման ու կիրառման հիմնաբարը:

Ներկայիս պայմաններում ԱՀ տնտեսության առջև առկա մի շարք մարտահրավերներ, որոնց ընդունումից ու հաղթահարումից հետո միայն տնտեսությունը կթևակոխի զարգացման առավել կայուն և արդյունավետ հարթակ: Դրանցից կարելի է առանձնացնել հետևյալը.

¹ www.stat-nkr.am/unwptգրքեր

1. ՀԱԱ-ի կառուցվածքում գյուղատնտեսության և արդյունաբերության ոչ մեծ տեսակարար կշիռը:
2. ԱՀ արտահանման կառուցվածքում հանքահումային ապրանքների տեսակարար մեծ կշռի առկայությունը:
3. ԱՀ-ում դեֆիցիտային բյուջեի առկայությունը: Սկսած 2010 թվականից պետական բյուջեի դեֆիցիտը ծածկելու նպատակով, բացի ՀՀ-ից տրամադրվող օգնությունից, ԱՀ Կառավարությունը դիմել էր բանկային վարկերի ու փոխառությունների ներգրավմանը:
4. ԱՀ-ում հարկային վարչարարության կատարելագործման, ինչպես նաև հարկազանձման գործընթացի մատչելիության մակարդակի բարձրացման անհրաժեշտությունը:
5. Գյուղատնտեսության, ինչպես նաև փոքր և միջին ձեռնարկատիրության ոլորտին ցուցաբերվող աջակցության մեխանիզմների ընդլայնման ու արդյունավետության բարձրացման անհրաժեշտությունը:
6. Աղբատության հաղթահարմանն ուղղված նպատակային և հասցեական ծրագրերի մշակման ու իրականացման անհրաժեշտությունը:

Այսպիսով, ԱՀ-ում անկախ պետականության հռչակումից հետո իրականացված բարեփոխումները կարևոր դեր ու նշանակություն ունեցան տնտեսությունը վերականգնելու գործում: Դրան զուգահեռ, ներկայումս տնտեսությունում առկա են բազում մարտահրավերներ ու խնդիրներ, որոնց հաղթահարման դեպքում ԱՀ տնտեսությունը կթևակոխի երկարատև կայուն զարգացման շրջան:

Եվգենյա Հայրիյան **ԱՐՑԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՏՆՏԵՍՈՒԹՅԱՆ ԶԵՈՔԲԵՐՈՒՄՆԵՐՆ ՈՒ** **ԱՐԴԻ ՄԱՐՏԱՅՐԱՎԵՐՆԵՐԸ**

Բանալի բառեր. *Տնտեսական աճ, բյուջե, վարկային ներդրումներ, վճարային հաշվեկշիռ*

Անկախության հռչակումից հետո ՀՀ-ում իրականացված բարեփոխումների փորձի հիման վրա, ԱՀ-ում իրականացված բարեփոխումները ուղղված էին հարկային համակարգի ձևավորմանը, բյուջետային հարաբերությունների կարգավորմանը, բանկային համակարգի ձևավորմանն ու կայացմանը: Իրականացված բարեփոխումներին զուգահեռ, ներկայումս տնտեսությունում առկա են բազում մարտահրավերներ ու խնդիրներ, որոնց հաղթահարման դեպքում ԱՀ տնտեսությունը կթևակոխի երկարատև կայուն զարգացման շրջան:

Yevgenya Hayriyan **ACHIEVEMENTS AND MODERN CHALLENGES OF ARTSAKH REPUBLIC** **ECONOMY**

Key words: *economic growth, budget, credit investments, payment balance*

Based on the experience of the Republic of Armenia after the declaration of independence, the reforms in the Republic of Artsakh were aimed at the formation of the tax system, the regulation of budget relations, the formation and development of the banking

system. Along with the implemented reforms, nowadays there are many challenges and problems facing the economy, in case of overcoming which, the economy of AR will move to a long-term sustainable development.

Евгения Айриян
ДОСТИЖЕНИЯ И СОВРЕМЕННЫЕ ВЫЗОВЫ ЭКОНОМИКИ
РЕСПУБЛИКИ АРЦАХ

Ключевые слова: *экономический рост, бюджет, кредитные вложения, платежный баланс*

Основываясь на опыте Республики Армения после провозглашения независимости, в Республике Арцах реформы были направлены на формирование налоговой системы, регулирование бюджетных отношений, формирование и развитие банковской системы. Наряду с осуществленными реформами в настоящее время существует множество проблем, в случае преодоления которых экономика страны перейдет к долгосрочному устойчивому развитию.

Хачатрян Шушан - заведующая кафедрой литературы и журналистики АрГУ, член ОМУСА, к.ф.н., доцент
E-mail: shush22@yandex.ru

- 33. Հայրիյան Եվգենյա** - ԱրՊՀ դասախոս, ԱԵԳՄՍ անդամ, տ.գ.թ., դոցենտ
Hayriyan Yevgenya – Lecturer of ASU, member of UYSSA, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Айриян Евгения - преподаватель АрГУ, член ОМУСА, к.э.н., доцент
E-mail: evgenyahayriyan@mail.ru
- 34. Հարությունյան Ավետիք** - Արցախի Հանրապետության Նախագահի աշխատակազմի Անվտանգության խորհրդի աշխատանքների ապահովման բաժնի վարիչ, ԱրՊՀ, ՄՄՀ դասախոս, ԱԵԳՄՍ հիմնադիր նախագահ, ի.գ.թ., դոցենտ
Narutyunyan Avetik – Head of the Department of Organization of Activity of the Security Council of the Administration of President of the Republic of Artsakh, lecturer of ASU and MMU, founding chairman of UYSSA, Candidate of Law, Associate Professor
Аругюнян Аветик - начальник отдела по обеспечению работ Совета безопасности администрации Президента Республики Арцах, учредитель и председатель ОМУСА, преподаватель АрГУ, УММ, к.ю.н., доцент
E-mail: avetiq.hh@aegmm.org
- 35. Հարությունյան Արտակ** - ՀՀ ՊԿԱ դասախոս, փ.գ.թ., դոցենտ
Narutyunyan Artak – Lecturer of PAA RA, Candidate of Philosophy, Associate Professor
Аругюнян Артак - преподаватель АГУ РА, к.ф.н., доцент
E-mail: harartinter@gmail.com
- 36. Հարությունյան Ռոզալյա** - ԱրՊՀ ասպիրանտ և դասախոս, ԱԵԳՄՍ անդամ
Narutyunyan Rozaly - PhD student and Lecturer of ASU, member of UYSSA
Аругюнян Розалия - аспирант и преподаватель АрГУ, член ОМУСА
E-mail: avrozali@mail.ru
- 37. Հարությունյան Վրեժ** – ՄՄՀ ավագ դասախոս, պ.գ.թ.
Narutyunyan Vrezh – senior Lecturer of MMU, Candidate of History
Аругюнян Вреж – старший преподаватель УММ, к.и.н.
E-mail: vrezh1639@mail.ru
- 38. Հովհաննիսյան Գայանե** – ԵՊՀ ասպիրանտ
Hovhannisyanyan Gayane - PhD student of YSU
Оганнисян Гаяне - аспирант ЕГУ
E-mail: gayane.s.hovhannisyanyan.1994@mail.ru
- 39. Հովյան Վահրամ** - «Նորավանք» հիմնադրամի ավագ փորձագետ
Hovyan Vahram – senior expert of «Noravank» foundation
Овян Ваграм - старший эксперт фонда «Нораванк»
E-mail: vhovyan@yandex.ru

- Սամսոն Դավոյան.** Հարավկովկասյան երկրներում իրականացված վերափոխումների համեմատական արդյունավետության գնահատումը.....291
Samson Davoyan. The Assessment of the Comparative Effectiveness of Reforms in the South Caucasus Countries
Самсон Давоян. Оценка сравнительной эффективности реформ в Южно-Кавказских странах
- Բագրատ Ասատրյան.** Արցախի և Հայաստանի Հանրապետությունների տնտեսությունների զարգացման հիմնահիմունքներն ու հեռանկարները.....300
Bagrut Asatryan. Problems and Prospects of the Development of Artsakh and Armenian Economies
Баграт Асатрян. Проблемы и перспективы развития экономик республик Арцах и Армении
- Արմինե Սչանյան.** Արցախի Հանրապետության և Հայաստանի Հանրապետության պետական բյուջեների ձևավորման փուլերի համեմատականը.....308
Armine Schanyan. Comparison of the Phases of the Formation of State Budgets of Republic of Artsakh and Republic of Armenia
Армине Счанян. Сравнение фаз формирования государственных бюджетов Республики Арцах и Республики Армения
- Եվգենյա Հայրիյան.** Արցախի Հանրապետության տնտեսության ձեռքբերումներն ու արդի մարտահրավերները.....314
Yevgenya Hayriyan. Achievements and Modern Challenges of Artsakh Republic Economy
Евгения Айриян. Достижения и современные вызовы экономики Республики Арцах
- Կարեն Գրիգորյան.** ՀՀ տնտեսության իրական և ֆինանսական հատվածների տնտեսագիտական մեկնաբանումների վերլուծությունը.....320
Karen Grigoryan. Analysis of Economic Observations of Real and Financial Sectors of the Economy of Republic of Armenia
Карен Григорян. Анализ экономических интерпретаций реального и финансового секторов экономики Республики Армения
- Նադեժդա Աֆյան.** Էկոլոգիական ապահովագրության ներդրման անհրաժեշտությունը կայուն զարգացմանը համընթաց.....325
Nadezhda Afyan. The Necessity to Introduce Ecological Insurance in Line with Sustainable Development
Надежда Афян. Необходимость внедрения экологического страхования одновременно с устойчивым развитием
- Նարինե Ավանեսյան.** Զճանաչված պետությունների բանկային գործունեության կայացման ու զարգացման առանձնահատկությունները հետխորհրդային տարածաշրջանում.....330
Narine Avanesyan. The Features of the Formation and Development of the Banking System of Unrecognized States in the Post-Soviet Space
Нарине Аванесян. Особенности становления и развития банковской деятельности непризнанных государств на постсоветском пространстве